

Asia: VN/4305/2022

Lausuntopyyntö maalittamisen rikosoikeudellista sääntelyä koskevasta arviomuistiosta

Yleistä

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Naisjärjestöjen Keskusliitto yhtyy oikeusministeriön arviomuistion ehdotukseen maalittamisen säättämisestä erikseen kriminalisoitavaksi. Suomi olisi tietävästi ensimmäisten valtioiden joukossa puuttumassa maalitukseen erityisellä tunnusmerkistöllä, mikä tekisi Suomesta edelläkävijän. Vihapuhe ei ole vähentynyt, vaikka sitä on torjuttu vuosien ajan. Vihapuheen yleistyminen ja normalisoituminen ovat yhteydessä muihin viharikoksiin.

Naisjärjestöjen Keskusliitto korostaa sukupuolinäkökulman huomioimista maalittamista ja vihapuhetta tarkasteltaessa. Naiset kohtaavat miehiä enemmän vihapuhetta, ja se on usein seksististä. Naisista 15 % on ilmoittanut kokeneensa sukupuoleen liittyvää vihapuhetta, kymmenesosa naisista on kokenut sitä työpaikalla tai julkisella paikalla ja 8 % vapaa-ajalla verkossa. Erityisen alttiita seksistiselle vihapuheelle ovat nuoret naiset, vähemmistöihin kuuluvat naiset sekä julkisuudessa esiintyvät naiset, kuten naistoimittajat ja poliitikot. Vähemmistöön kuuluvista naisista 27 % on kokenut vihapuhetta.

Vihapuheella on erittäin haitallisia vaikutuksia niin yksilöön kuin myös julkiseen keskusteluun, yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja oikeusvaltion toimintaan. Vihapuhe on vakava uhka sukupuolten tasa-arvolle, demokratialle ja sananvapaudelle. Vihapuhe ja maalittaminen kaventavat kaikkien niitä kokevien, erityisesti naisten, poliittisia oikeuksia, osallistumismahdollisuuksia ja ilmaisun- ja sananvapautta sekä heikentävät turvallisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. Ne rajoittavat naisten lähtemistä mukaan julkiseen keskusteluun ja vaikuttavat jo yhteiskunnallisessa keskustelussa esimerkiksi ammattinsa puolesta osallisina olevien naisten, kuten toimittajien, tutkijoiden ja poliitikkojen, sanan- ja ilmaisunvapauden toteutumiseen (nk. chilling effect). Euroopan tasa-arvoinstituutin tutkimuksen mukaan verkossa tapahtuvan loukkaavan puheen kohtaaminen muuttaa nuorten verkkokäyttäytymistä, mikä heikentää heidän yhteiskunnallista ja poliittista aktiivisuuttaan. Euroopassa yli puolet tytöistä, Suomessa lähes 60 prosenttia, epäröi osallistua somekeskusteluihin

väkivallan pelossa. Pahimmassa tapauksessa vihapuhe ja viharikokset kaventavat edustuksellista demokratiaa.

Maalittamisen määritelmä

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Maalittaminen on vihapuheen muoto, jonka tarkoituksena on saada aikaan kohdehenkilöön kohdistuva järjestelmällinen häirintä. Toiminta on tarkoituksellista ja koordinoitua. Merkityksellistä ei ole niinkään viestien sisältö vaan niiden suuri lukumäärä – yksittäisten viestien sisältö ei välttämättä täytä minkään tällä hetkellä kriminalisoidun rikoksen tunnusmerkkejä. Vastaavasti kuin vainoamisessa kyseessä ei ole yksittäinen teko, vaan osateoista muodostuva henkilön elämää vakavasti häiritsevä toiminta, mutta maalittamisessa osateoilla on lukuisia eri tekijöitä. Maalittaminen voi sisältää kohdehenkilön yhteystietojen tai henkilökohtaisten tietojen ja perhesuhteiden paljastamista, mutta näin ei välttämättä ole. Julkisuuden henkilöihin tai viranomaisiin kohdistetussa häirinnässä esimerkiksi henkilön yhteystiedot ovat yleensä joka tapauksessa julkisia.

Maalittaminen voi kohdistua viranomaiseen, mutta myös muihin toimijoihin, esimerkiksi toimittajiin, tutkijoihin, poliitikoihin, tai tavallisiin kansalaisiin. Freelancereina, vapaaehtoisroolissa tai yksityishenkilöinä maalittamista kohtaavat henkilöt ovat usein vielä heikommassa asemassa kuin viranomaiset, joilla on mahdollisuus saada tukea työnantajalta. On tärkeää, että maalittamisen määritelmä kattaa myös nämä tilanteet.

Kyse voi olla myös legitiimien oikeussuojakeinojen väärinkäytöstä. Tämä voi kohdistua viranomaiseen, mutta myös muussa kuin viranomaisroolissa toimivaan henkilöön, kuten esimerkiksi Johanna Vehkoon tapauksessa. Niin kutsutut SLAPP-kanteet eli strategiset häirintätarkoituksessa nostetut kanteet (strategic lawsuits against public participation) ovat nousseet keskusteluun Euroopan laajuisesti. On syytä varmistaa, että maalittamispykälä kattaa myös tällaisen häirinnän, ja toisaalta, että se ei muodostu uudeksi työkaluksi SLAPP-kanteiden tekemiseen.

Tarve säätää maalittaminen rangaistavaksi ja rangaistavaksi säätämisen edellytykset

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Maalittaminen on tarkoituksellista ja systemaattista toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan kohdehenkilön toimintaan. Kuten muistiossa todetaan, vaikka maalittamisteko ei olisikaan sellaisenaan rangaistava, keskeiseksi muodostuu pyrkimys vaikuttaa maalittamisella kohdehenkilön toimintavapauteen puuttuvasti ja sitä rajoittavasti. Maalittaminen uhkaa yksilöä laajemmin koko oikeusvaltiota, demokratiaa ja sananvapautta. Tämä on tunnistettu muistiossa hyvin. Erityisesti maalittaminen uhkaa naisten ja vähemmistöjen demokraattista osallistumista. Sananvapauden suojan piiriin ei kuulu vihapuhe, joka saattaa loukata henkilöitä tai henkilöryhmiä, tai muutkaan ihmisoikeussopimuksen perustavanlaatuisia arvoja vastaan suunnatut lausumat.

Maalittaminen on kasvava ilmiö, jota rikoslain nykyiset pykälät eivät täysin kata. Ongelma rikoslain nykyisten pykälien soveltamisessa maalittamistyyppiin tilanteisiin tällä hetkellä on se, että maalittamisen osateot eivät välttämättä täytä minkään rikoksen tunnusmerkistöä. Maalittamiseen nyt osittain soveltuvat pykälät eivät myöskään ota huomioon kohdehenkilöä laajemmalle yhteiskuntaan ulottuvia haittavaikutuksia.

Maalittamisen kriminalisoinnille erikseen on näin ollen painavat yhteiskunnalliset perusteet. Tämän lisäksi ilmiöön on syytä puuttua lisäämällä internetpalvelujen välittäjien vastuuta sukupuolistuneen vihapuheen ja häirinnän kitkemiseksi EU-tasolla ja kotimaassa sekä vaikuttamalla siihen, että vihapuhe säädetään rangaistavaksi EU-tasolla.

Maalittamisen tunnusmerkistö

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Muistion maalittamiselle esittämät tunnusmerkistökijät ovat pääosiltaan kannatettavia. Maalittaminen tapahtuu nimenomaan sähköisessä tietoverkossa. Myös yleisesti käytettävien sähköpostipalvelujen ja pikaviestipalvelujen tulee olla tässä yhteydessä tarkoitettuja sähköisiä tietoverkkoja koko ilmiön kattamiseksi. Lisäksi suljetut keskustelufoorumit toimivat usein maalittamiskampanjoiden alkulähteenä, ja lainsäädännön tulee kattaa nekin, sillä muuten ilmiö vain siirtyy alustalta toiselle. Kirjauksen pitäisi pystyä myös ennakoimaan teknologista kehitystä. Kyseessä on kohdehenkilöön kohdistuva järjestelmällinen häirintä henkilön työtehtävien tai yhteiskunnallisten tehtävien vuoksi, eli kohteena voi olla muukin kuin viranomainen. Maalittamiseen osallisia ovat niin sen käynnistäjä kuin siihen osallistuvat.

Esitettyssä tunnusmerkistössä maalittamistekoina olisi uhkaaminen, painostaminen ja väärän, vääristellyn, halventavan tai yksityiselämää koskevan tiedon esittäminen. On tärkeää varmistaa, että määritelmä kattaa mahdollisimman monenlaiset maalittamisteot. Niistä monet ovat lähinnä kuvattavissa henkilökohtaisiksi solvauksiksi. Maalittamista voi tapahtua myös ei-sanallisesti, kuten kuvin, ja on tärkeää, että pykälämuotoilu kattaa myös nämä tilanteet. Naisten kohdalla maalittamisen sisältö on usein sukupuolittunutta.

Maalittamiseen osallistuneiden tulisi olla ”tietoisia toiminnan luonteesta” eli tarkoituksesta saada aikaan järjestelmällinen häirintä, mikä on perusteltua laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Samalla on tärkeää varmistaa, että tarkoituksellisuuden näyttökynnys ei nouse liian korkeaksi. Jatkovalmistelussa voi olla syytä pohtia, olisiko esimerkiksi Mika Illmanin aiemmassa maalittamista tarkastelleessa muistiossa esittämä ”syytä varoa” -muotoilu tai seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö -pykälässä käytetty ”syytä epäillä” -muotoilu näytön kannalta tarkoituksenmukaisempi.

Tavoiteltavana vaikutuksena maalittamisella on tyypillisesti pyrkimys vaikuttaa kohdehenkilön toimintaan, mutta vaikuttamiselementtiä ei esitetä mukaan pykälämuotoiluun. Vaikuttamiselementin jättäminen pois pykälästä on kannatettavaa ja tukee rangaistavuuden alan

laajenemista nykyisestä osatekojen osalta. Esimerkiksi kunnianloukkaus ja laiton uhkaus edellyttävät tiettyä vaikutusta, mikä vähentää niiden käyttökelpoisuutta maalittamistilanteissa.

Pykäläehdotuksen kaksi viimeistä momenttia on tehty relatiivisiksi eli toiminta "ei selvästi ylitä sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä". Tällaiset muotoilut ovat laillisuusperiaatteen kannalta hankalia, koska viimekädessä vasta tuomioistuin ratkaisee sen, mitä voidaan pitää "hyväksyttävänä". Se, että jo tunnusmerkistöt laadittaisiin siten, että loukkaukselta edellytettäisiin hyväksyttävyyden rajan ylitystä, ei ole välttämätöntä. Rikoslaisissa ja prosessioikeuden puolella on lukuisia säännöksiä, joiden perusteella vähäiset rikokset voidaan jättää tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta.

Maalittamisen rangaistusasteikko

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Mietinnössä todetaan, että maalittamisrikoksen luonne huomioon ottaen vankeusuhan sisällyttämistä rangaistusasteikkoon voidaan pitää perusteltuna. Naisjärjestöjen Keskusliitto yhtyy näkemykseen siitä, että maalittamisen haittavaikutukset ovat vakavat ja kohdistuvat sekä kohdehenkilön perusoikeuksiin että laajemmin yhteiskuntaan. Teon vakavuutta ilmentävä rangaistusasteikko auttaa myös osaltaan varmistamaan kriminalisoinnin ennaltaehkäisevän vaikutuksen syntymistä.

Maalittamisen yritys

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Muistion mukaan maalittamisen käynnistäjän teon rangaistavuus ei edellyttäisi sitä, että osallistumista (ehdotetun pykälän 2 momentin mukaiseen) maalittamiseen tapahtuu muiden tekijöiden toimesta. Keskeistä on, että pykälämuotoilu kattaa myös teot, joilla pyritään, mutta ei onnistuta, aloittamaan järjestelmällinen häirintä.

Syyteoikeusjärjestelyt

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Naisjärjestöjen Keskusliitto näkee, että maalittamisrikoksen luonne puoltaa maalittamisen säättämistä virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi kaikissa tilanteissa, kuten muistiossa esitetään. Maalittaminen olisi henkilöön hänen työtehtäviensä tai hänen yhteiskunnallisen tehtävänsä vuoksi kohdistuva rikos ja näin ollen teko, johon lähtökohtaisesti liittyy merkittävä yleinen etu. Maalittamiseen liittyen merkityksellinen ja rinnasteinen on myös rikoslain 25 luvun 9 §:n 2 momentti, jossa syyttäjän syyteoikeus vastikään laajennettiin koskemaan sellaisia laittomia uhkauksia, jotka liittyvät henkilön työtehtävään tai hänen luottamustehtäväänsä.

Maalittaminen voisi joissakin tilanteissa koskea salassa pidettäviä tai asianomistajan yksityiselämään liittyviä arkaluonteisia tietoja. Tällöin myös virallisen syytteen alaisena maalittamisrikoksia käsiteltäessä on tärkeää kiinnittää huomiota myös asianomistajan etuun.

Salaiset pakkokeinot ja salaiset tiedonhankintakeinot

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Muistiossa esitetään, että maalittaminen lisättäisiin pakkokeinolain 10 luvun 6 §:n 2 momenttiin ja poliisilain 5 luvun 8 §:n 2 momenttiin niiden rikosten joukkoon, joiden selvittämisessä ja estämisessä voitaisiin käyttää televalvontaa. Naisjärjestöjen Keskusliitto katsoo, että maalittamisen säätäminen rangaistavaksi edellyttää, että tekoja on mahdollista tehokkaasti tutkia. Maalittamista tapahtuu paljon yksityisviesteillä, jotka eivät näy muille netinkäyttäjille, minkä vuoksi erityisesti maalittamiseen osallistuvan henkilön tietoisuus toiminnan luonteesta voi olla vaikeaa osoittaa ilman esitettyjä tiedonhankintakeinoja.

Ehdotusten vaikutukset

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Maalittamisen säätäminen rangaistavaksi parantaisi perusoikeuksien toteutumista niin yksilön kuin yhteiskunnan tasolla. Tehokkaampi puuttuminen maalittamiseen turvaisi yksilön perusoikeuksien, muun muassa sanan- ja osallistumisvapauden sekä yksityiselämän, suojaa. Se parantaisi myös yksilön oikeusturvaa. Ottaen huomioon maalittamisen tavoitteena olevat yhteiskunnalliset haittavaikutukset, kriminalisointi edistäisi perusoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen toteutumista myös yleisellä tasolla.

Maalittamisen sukupuolittuneen ja vähemmistöjen oikeuksiin kohdistuvan luonteen huomioiden maalittamisen kriminalisointi lisäisi myös sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja vähentäisi syrjintää. Näitä vaikutuksia ei kuitenkaan ole huomioitu muistion vaikutusarviossa. Jatkovalmistelussa onkin syytä tarkastella erikseen esityksen sukupuolivaikutuksia.

Muut asiat

Voitte lausua tämän väliotsikon aiheesta alla.

Vaikka maalittaminen ja vihapuhe ovat yleistyneet, ne jäävät usein ilmoittamatta poliisille. Viranomaisten tietoon tulee vähemmän tapauksia, kuin uhritutkimus ja erilaiset barometrit antavat ilmi. Vihapuheesta tehty rikosilmoitus pysähtyy usein esitutkintaan, ja todennäköisemmin näin käy, kun uhri on nainen. Helsingin Sanomien kunnianloukkaustuomioita selvittäneen artikkelin mukaan syyttäjien rajoitus- ja syyttämättäjäätämispäätöksissä yli puolet uhreista oli naisia, mutta nostetuissa syytteissä naisia oli uhreina vain hieman yli 40 prosenttia. Rikosilmoituksen tekeminen voi myös johtaa maalittamiskampanjoihin. Maalittaminen voi häiritä oikeusprosessia ja estää rikoksen uhrin oikeuksien toteutumista.

Muistion mukaan yleisestäävyyteen ja rikosta edeltävään etukäteisharkintaan liittyen merkitystä on erityisesti kiinnijäämisriskillä. Siihen vaikutetaan parhaiten tehokkaalla esitutkinnalla. Rikosten etenemisellä esitutkintaan on merkitystä myös sen kannalta, kuinka usein niistä ilmoitetaan poliisille. Maalittamistapauksia tulee priorisoida tutkinnassa nykyistä korkeammalle, ja maalittamista koskevat rikosasiat tulee käsitellä täysimittaisesti esitutkinnassa, syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä.

Heinilä Terhi
Naisjärjestöjen Keskusliitto